

Poetik leksika haqqında

Sədaqət Həsənova

Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Əməkdar müəllim, Naxçıvan Dövlət Universiteti.
Azərbaycan. E-mail: sedagethesenova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0839-8469>

XÜLASƏ

Məqalədə poetik dildən bəhs edilir. Bu baxımdan poeziyadakı leksik vahidlər ön plana çəkilir, Azərbaycan poetik leksikasının bəzi özəl xüsusiyyətləri haqqında danışılır. Həmçinin dildəki adi sözlərin poetik mühitdə fərqli mövqedə dayanması və bu prosesdə söz sənətkarlarının xidməti dəyərləndirilir. Belə ki, qrammatik vahidlərin poetik dildə müxtəlif mənalarda işlənməsi, yeni ifadə yaradıcılığındakı rolu diqqətə çatdırılır. Bundan başqa, poetik örnəklər dilimizi zənginləşdirən və onun saflığını qoruyan qaynaq kimi yüksək qiymətləndirilir. Məqalədə irəli sürülən elmi-nəzəri fikirlər poetik dil faktları ilə əsaslandırılır.

AÇAR SÖZLƏR

dil, söz, ifadə,
poeziya, leksika

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Göndərib: 12.01.2024
Qəbul edilib: 20.02.2024

About the poetic lexicon

Sadagat Hasanova

Doctor of Philology, Professor, Honored teacher, Nakhchivan State University. Azerbaijan.

E-mail: sedagethesenova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0839-8469>

ABSTRACT

The article talks about poetic language. In this regard, lexical units in poetry are brought to the fore. Some special features of Azerbaijani poetic lexicon are discussed. Poetic language facts are analyzed scientifically and theoretically. The ordinary words in the language stand in a different position in the poetic environment and the service of wordsmiths in this process is valued. Thus, the processing of grammatical units in poetic language in different ways, their role in the creation of new expressions is brought to attention. In addition, poetic examples are highly valued as a resource that enriches our language and preserves its purity. The scientific-theoretical ideas put forward in the article are justified by the facts of the poetic language.

KEYWORDS

language, word,
phrase, poetry,
lexicon

ARTICLE HISTORY

Received: 12.01.2024

Accepted: 20.02.2024

Giriş

Azərbaycan dili qədim zamanlardan bəri poetik keyfiyyətləri ilə seçilmiş, zaman-zaman yeni inkişaf özəllikləri qazanaraq zənginləşmişdir. Bu prosesdə söz ustalarının əməyi danılmazdır. Dilin poetik leksikası adi sözlərdən seçilir, həmçinin estetik gözəllik yaratmaqda və bədii təsiri gücləndirməkdə mühüm rol oynayır. Poetik leksika tarixi dövrlərin, demək olar ki, hamısında özünəxas xüsusiyyətlər əldə etmiş, hazırda da inkişafını davam etdirir və söz-ifadə bolluğu ilə səciyyələnir. Bu xüsusiyyət həmin mənbənin araşdırılmasını zəruriləşdirir.

Əsas hissə

Poetik əsərlərin leksikası dilin lüğət tərkibindən fərqli bir anlayış deyildir. Bədii əsərlərdə də dildəki sözlərdən istifadə olunur. Lakin buradakı sözlər fərqli anlamlara yönəldilir və bu prosesdə məcazlıq əsas sayılır. Sözü düzgün işlədilməsi leksik mənanın əsas şərtidir. Bu normanın özünəməxsus tələbləri vardır. Leksik normanın tələbindən irəli gələn iki cəhət hamı tərəfindən nəzərə alınmalıdır:

1. Söyüş xarakterli, çətin, anlaşılmaz alınma sözlər ədəbi dilə gətirilməməlidir.
2. Söz məna və məqamına uyğun işlədilməlidir.

Yerinə düşməyən sözlər nitqdə mənasızlıq yaradır. Məsələn:

Qanadlı quş kimi uçursuz hara,
Günlər, aylar, illər, tələsməyin siz [2, s. 51].

İlk baxışda verilən bədii parçada ciddi bir nöqsan görünür. Lakin burada “qanadlı” sözü yerinə düşmədiyini üçün leksik norma pozulmuşdur. Sözsüz ki, quş qanadla uçar, qanadsız quş ola bilməz (əgər qanadı qırılmayıbsa). Ona görə də burada “qanadlı” sözü yerinə düşür. Şair Z. Yaqubun “Xocalı” mövzusunda gözəl bir şeiri var. Şeir, bəlkə də, həmin mövzuda yazılan əsərlərin ən təsirlisi və sevilənidir. Lakin burada leksik norma iki yerdə pozulub. Birinci bəndə nəzər salaq:

Bu dağların qoynunda yaşıl bir kənd varıydı,
Əlvən saray, güllü bağ, gen aynabənd varıydı.
Neçə dodağı şəkər, söhbəti qənd varıydı,
Neçə incəbel gözəl, zülfü kəmənd varıydı.
Yoxdu daha, nağıldı,
İtdi, batdı, dağıldı.
Mənim şirin qafiyəm, mənim üçcə hecalım,
Xocalım, ay Xocalım! [10, s. 101]

Bu bənddə çox gözəl məcazi (yaşıl kənd, əlvan saray, dodağı şəkər, söhbəti qənd, şirin qafiyəm və s.) və həqiqi mənalı ifadələr işlədilmiş, sonrakı bəndlərdə, doğrudan da, “şirin qafiyələr” yaradılmışdır. Əsərdəki bədii dilin məziyyətləri çoxdur. Professor A. Axundov bədii dil gözəlliyinin “şərəfli və ağır məsuliyyət, işgəncəli və fərəhli zəhmət” hesabına yarandığını göstərir. Bütün bunlar əsərin dilində öz əksini tapmışdır. Lakin nümunəsi verilən parçada “bu” işarə əvəzliyi yerinə düşmədiyindən leksik mənanın pozulmasına səbəb olmuşdur. Əvvəla, “bu” işarə əvəzliyi “o” işarə əvəzliyindən fərqli olaraq uzaq deyil, yaxın məsafəni və əşyanı işarə edir. Əsərin ümumi məzmunu isə buna imkan vermir, ona görə ki Xocalı haqqında danışan şair “bu dağları” göstərib danışmır, “o dağların qoynundakı kəndi” tərənnüm edir. Əsərin digər bəndlərinə nəzər saldıqda “bu” sözünün leksik normadan kənara çıxdığının şahidi oluruq.

Əsərin altıncı bəndində də leksik normanın pozulduğunu aydın görürük: “Gərək səndən ötəri qala yıxım, bürc alım”. Bu misrada “ötəri” sözü düzgün işlədilməyib. Əslində, o sifətdir, lakin qoşma yerində işlənmişdir. Azərbaycan dilində “ötəri” qoşması deyil, “ötrü” qoşması vardır. Lakin danışığ dilində bu qoşmanın “ötəri” variantı ilə qarşılaşma məqamlarının üstünlük təşkil etməsi bu faktın ciddi nöqsan olmadığını əsaslandırır. Şeir bədii dil və üslub baxımından qüvvətli olması ədəbi dilin leksik normasının pozulmasının nəzərə çarpmasına mane olsa da, bu faktı inkar edə bilmir.

N. Hacılinın “Mən tanrıyla dərdləşirəm” adlı kitabı çap olunanda tənqidçi alim Ə.Əzimli eyniadlı əsəri tənqid edərək kəskin şəkildə bildirdi ki, “Tanrı ilə dərdləşmək olmaz”. Ziyalılar buna etiraz etdilər: “Tanrı ilə dərdləşmək olar. Məgər biz təkliddə düşünəndə, daxili nitq söyləyəndə Allaha müraciət etmirikmi?” O zaman Ə. Əzimli ısrarla cavab vermişdir: “Bunlar düzdür, lakin bu, tanrı ilə dərdləşmək demək deyil, tanrı ilə dərdləşmək olmaz”. Ziyalılar bu dəfə kəskin şəkildə etiraz edəndə Ə. Əzimli özünə haqq qazandıraraq demişdir: “Bəli, tanrı ilə dərdləşmək olmaz. Dərdləşmək qarşılıqlı növ feil olub, qarşılıqlı proses tələb edir. Tanrı maddi baxımdan var olmadığı üçün də onunla dərdləşmək mümkün deyil. Burada “dərdləşmək” sözü məqamına düşmədiyi üçün ədəbi dilin leksik norması pozulmuşdur”. Lakin Əzimlinin “dərdləşmək” sözü haqqında fikri düzgün deyildir. Çünki bu söz qarşılıq-birgəlik növündə deyil, məlum növündə olan feildir (dilimizdəki adlardan düzələn bütün feillər məlum feillər sayılır) və bədii mətnin normasını pozmamışdır. Bəzən söz poetik dildə yerinə düşməyə bilər, daha doğrusu, leksik normanın dəqiqlik prinsipi pozula bilər, lakin bədii təsir və üslub gözəlliyi bu nöqsanı gizlətmək qüdrətinə malikdir. Hətta nəsr dilində də adi sözlər poetik ortam yarada bilər, şeir dilində isə bu məziyyət daha çox diqqəti cəlb

edir. Poetik leksikada adi sözlər qeyri-adi mənalara və rənglərə salınır. Adi ümumişlək sözlərin mövqeyinin, əhəmiyyətinin aydın olması baxımından şeir dilinə nəzər salmaq:

Hələ ürəyimdə neçə arzu var,
Günlər, aylar, illər, tələsməyin siz.
Hələ ümidlərim sel kimi çağlar,
Günlər, aylar, illər, tələsməyin siz.
Hələ doymamışam şeirdən, sözdən,
Ağacda yarpaqdan, ocaqda közdən,
Yağışlı payızdan, çiçəkli yazdan,
Günlər, aylar, illər, tələsməyin siz [2, s. 51].

Şeirdə işlənən sözlərin, demək olar ki, hamısı ümumişləkdir. Göründüyü kimi, son dərəcə sadə, aydın sözlər necə böyük hissləri, arzuları, ümidləri ifadə edir. Əslində, adi halda ümumişlək sözlərdə ekspressivlik və emosionallıq yoxdur. Lakin nitqin ifadəliliyi, onların işləndiyi üslub məqamları göstərir ki, həmin sözlərdə nə qədər mənalar “gizlənilib”. Bu “gizli” mənaların üzə çıxması üçün sözlərin nitq prosesində iştirakı vacibdir. Yuxarıdakı nümunələrdə ümumişlək sözlər o qədər mənalı və axıcıdır ki, bəlkə də, leksik üslubiyyatda onları digər dil vahidləri əvəz edə bilməz. Bu məna və axıcılığı insanın duyğu və düşüncəsinin, istəklərinin sözlərlə tərənnümü tələb edir. Deməli, situasiyadan asılı olaraq ümumişlək sözləri emosional və ekspressiv rəngə boyamaq olar. Belə olduqda ümumişlək sözlər məişət-danışiq üslubundan kənara çıxır və başqa bir üslubun nitq vahidi kimi fəaliyyət göstərir.

Ümumişlək sözlər zəngin semantikaya malikdir. Onların bu cəhəti obrazlı ifadələrin yaranması üçün əhəmiyyətli rol oynayır. Məsələn, dilimizdə “şeir”, “mavi”, “sevda”, “ölkə”, “qulaq”, “könül” sözlərinin hansı məna daşdığı məlumdur. Lakin aşağıdakı nümunədə şairin (M. Müşfiq) həmin sözlərdən necə gözəl və orijinal poetik ifadələr yaratdığının şahidi oluruq:

Nə gözəldir səhərlər bizim böyük ruhumuz,
Aşib-daşan duyğumuz.
Şəklindəki sulara, baxaraq ləzzət almaq
Bu mavi şeirə dalmaq...

Yenə o bağ olaydı, sevdalar ölkəsində,
O söyüd kölgəsində.
İnci qumlar üstündə yenə verib baş-başa,
Yayı vuraydıq başa...

Əllərinde əllərim, gözlərinde gözlərim...
Asılaydı sözlərim
Könlünün qulağından bir qızıl tana kimi,
Günəş doğana kimi [5, s. 176].

Dünyada “sevdalar ölkəsi” adlı ölkə və “qulaqlı könül” ifadəsi yoxdur. Lakin onların bir ifadə halına gətirilməsi insanda həzin duyğular, dərin hisslər yaradır. “Mavi” təbabət baxımından rahatlıq bəxş edən, estetika baxımından gözoşayan rəng, coğrafi baxımdan səmanın rəngi, fizika cəhətdən spektrdəki yeddi rəngdən beşincisidir. Elmi məlumatlara görə, spektrdə yeddinci yerdə dayanan mavi qəlbə rahatlıq gətirən, ruhu dincəldən rənglərdəndir. Dünyanı rənglərlə dərk edən türklər hər şeyə rəng verməyi bacarırlar. Lakin “mavi şeir” tamamilə tapıntıdır. Bu şeirin maviliyini təsəvvür edən oxucu və ya dinləyici ürəyində məmnunluq hissi duyur.

Poetik leksikadan danışarkən əsərlərin yarandığı mühit, ictimai şərait, şairlərin dil faktlarına münasibəti nəzərə alınmalıdır. Müəlliflər dilin orijinallığını qorumaq üçün nə qədər çalışsalar da, başqa dildən keçən sözlərin qarşısını ala bilmirlər. Dünyanın bütün dillərində alınma sözlər vardır. Onlara qarşı mənfi münasibət göstərmək düzgün deyil. “Belə əcnəbi sözlər isə əsasən və çox zaman bu və ya digər dilin lüğət tərkibinin çoxcəhətli və zəngin olmasına böyük təsir göstərir” [4, s. 124]. Lakin, hər halda, lazımsız (dildə qarşılığı olan) alınmalardan imtina etmək dilin xeyrinədir. Belə sözlər çox işləndikdə nitqdən dilə keçir və dilin gələcəyini sual altında qoyur. Beləliklə, poetik leksika bu məsələdə mühafizəkar olmalı, dildə “vətəndaşlıq hüququ” qazanmayan sözlərdən uzaq durmalıdır.

Alınma leksikadan istifadə dilin, zamanın, şeir vəzninin tələbləri ilə bağlıdır. Bu, xüsusilə klassik poeziyamız üçün səciyyəvidir. Hətta xalq yaradıcılığına əsaslanan aşiq şeirinin dilində də alınma sözlərin xüsusi yeri vardır. 1901 – 1980-ci illərdə yaşayıb yaratmış Aşiq Bəhmən Göyçəlinin aşağıdakı qoşmasına nəzər salaq:

Ala gözlüm, şənə əyib zülfünü,
Qoy əsim telində yel əvəzində.
Gecə-gündüz mən çəkərəm ahu-zar,
Xəzan dəyib soldum gül əvəzində [8, s. 388].

Bu bir gerçəklikdir ki, bəzən alınma sözlər poetik ovqat yaratmaqda milli sözlərdən nəinki geridə qalmır, hətta irəliyə də keçir. Doğrudan da, aşiq poeziyasında elə alınmalar işlənir ki, onları milli qarşılığı ilə əvəz etsək, dilin bədii gözəlliyinə xələl gətirə bilərik. Məsələn, fikrimizcə, yuxarıdakı örnəkdə “şənə” əvəzinə “daraq”, “zülf” əvəzinə “saç” sözünü işlətsək, şeir dilinin bədii təsir dərəcəsi bu qədər yüksək olmaz,

əksinə, azalar. Poetik leksikada işlədilən söz alınma sözləri elə bacarıqla milli sözlərin əhatəsinə salır ki, onların işlənmə zəruriliyinə şübhə qalmır.

Poetik leksikada köhnəlmiş və ya köhnəlmə prosesində olan sözlərin də müəyyən qədər mövqeyi vardır. Bu mənada qədim türk sözləri diqqət çəkir. Bu sözlər zaman keçdikcə ya dəyişmiş, ya da dildən çıxmışdır. Maraqlıdır ki, bəzən poetik dildəki alınma vahidlər anlaşılır, lakin arxaik plana keçmiş milli sözlərimizin anlaşılması çətin olur. Bu, qədim milli sözlərimiz sırasına daxil olan “ayıtmaq” feilinin əsasında yaranan “aydır” (deyir), “danla” (sabah) və s. sözlərdir. Sözü işləndiyi mənbələrdən biri Nəsiminin qəzəlləridir:

Dilbər aydır: ey Nəsimi, sabit ol, etmə fəğan,
Mən bu gün səbr eyləsəm, danla fəğanı neylərəm? [6, s. 142]

“Aydır” sözü çağdaş dilimizdə işlədilən “demək” feilinin arxaik sinonimidir. İndi də muğam mətnlərinin maraqlı nümunəsi kimi oxunan bu qəzəldə, təəssüf ki, sözün mənasının bilinməzliyindən onun əvəzinə aidliyi olmayan başqa bir söz – “öldü” sözü işlənir ki, bu da qəzəlin ümumi ruhuna tamamilə yaddır. Muğam ustaları son beytdəki “fəğan” sözünə əsaslanaraq “aydır” – “deyir” sözünü “öldü” sözü ilə əvəzləyirlər. Qəribədir ki, professor Y. Seyidov da öz araşdırmasında qəzəlin məqtə beytində “aydır” yerinə “öldü” sözünü işlətməmişdir. Yəqin ki, o, əsərin hansısa yanlış nəşrindən örnək almışdır.

Nəsiminin dilində bu gün üçün mənası köhnəlmiş sözlərdən biri də “oxumaq” feilidir. Məlumdur ki, çağdaş dilimizdə “təhsil almaq” və “mütaliə etmək” anlamlarında işlənən bu söz ədəbi dilimizin qədim və orta dövründə fərqli mənə daşmışdır. Məsələn, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində o, ilk mənasından (məsələn, ismi-əzəm oxumaq) başqa, həm də “çağırmaq” mənasında işlənmişdir: *Baybörə bəg bazirganlarını yanına oxıdı, buyuruq etdi* [3, s. 53]. Nəsiminin dilində isə tamamilə fərqli bir mənə ilə qarşılaşırıq: “oxumaq” sözü “demək” mənasında özünü göstərir:

Nə hikmətdir, əya, ey hüsnü-ziba,
Səni aləmlərə sultan oxurlar?
Fəda qıl canını, sən, ey Nəsimi,
Ki, canı yar üçün qurban oxurlar [6, s. 210].

Nəsiminin dilindəki maraqlı faktlardan biri də “bənzer” sözünün “bənziş” şəklində işlədilməsidir.

Surətdə gərçi bənzişi çoxdur Nəsiminin,
Mənidə adı hər həcərin kimiya degil [6, s. 121].

Nəsiminin dilində “göydürmək” adlı feil də var ki, bu, ilk baxışda dilimizdə aktiv şəkildə işlədilən “göynətmək” feilinin arxaik variantı kimi görünür. Lakin sözün mənası bunu deməyə imkan vermir:

Xumari-mehriniz göydürdü canı,
Yetir şərbət vüsalından nəhanım [6, s. 126].

“Göydürmək” sözü araşdırılması vacib faktlardandır. Dilimizdə “göy” sözü əsasında bir sıra həqiqi və məcazi anlam daşıyan sözlər vardır. Nizami Gəncəvinin “Yeddi gözəl” əsərində dərddli adamların göy rəngdə geyinmələri, xalq arasında xəsis adamlar haqqında deyilən “necə də göydür” ifadəsi, “ağırmaq” mənasında istifadə edilən “göynətmək” feili və s. kimi leksik-qrammatik vahidlər diqqət çəkir. Nəsiminin dilindəki “göydürmək” feili tamamilə fərqlidir. Belə ki, bu söz müsbət mənada işlənərək tərkibində “göy” hissəsi olan sözlərdən seçilir. Fikrimizcə, poetik dil nə qədər təhlil edilsə belə, yenə də azdır. Çünki araşdırmalar çoxalıb dərinləşdikcə yeni dil faktları və mənalarla qarşılaşırıq.

XVIII yüzilin 80-ci illərində Zəngəzur mahalının Ululu kəndində doğulması haqqında bilgilər olan Ululu Kərimin dilinə nəzər salaq:

Hicrində qaldım avarə,
Rəhm edən yox dili zarə,
Sən özün elə bir çarə,
Kim, sizin divanə gəldim [9, s. 170].

Gəraylının bu bəndində də dil tarixi faktı ilə qarşılaşırıq. Məlumdur ki, tarixi qrammatika materialları ədəbi dilimizin qədim və orta dövründə (hətta bəzən yeni dövrün ilk mərhələlərində) “ki” tabelilik bağlayıcısını sonu samitlə bitən qapalı hecaya malik söz kimi işləndiyini göstərir. Bu bağlayıcı “müasir ədəbi dilimizdə “ki” şəklində sabitləşmiş, qərb şivələrində isə ilkin formasına yaxın, daha dəqiq desək, “kin” şəklində mühafizə olunur: deir kin, yazer kin. XVIII əsrə qədərki dilimizdə kin / kim paralelliyinə təsadüf edilsə də, “kim” formasının aktivliyi qabarıq şəkildə görünür” [7, s. 369]. Aşağıdakı nümunə bu baxımdan səciyyəvidir:

Niyə Aşiq unudubdu hər karı,
Sevibdi bir şuxi-çəşmi-xunxarı.
Ol yanağı mahı, lalə rüxsarı,
Necə qıyar zülfü pərişan gəzər [9, s. 171].

Məlumdur ki, tarixi qrammatikamızda “o” işarə əvəzliyi “ol” şəklində işlənib. Bu xüsusiyyət Ululu Kərimin dilində qorunub saxlanmışdır. Hətta XX yüzilin əvvəlinə qədər həmin işarə əvəzliyinin arxaik variantı işlək olmuşdur.

Çağdaş poetik dilimizdə köhnəlmiş ümumtürk vahidlərinin yenidən işlənməsi faktları ilə qarşılaşırıq ki, bu da sevindirici bir haldır. Yad dillərə məxsus sözlərdən istifadə etməkdənsə, milli sözlərimizi işlətmək daha gözəldir. Zəlimxan Yaqubun dilində “günah” sözü əvəzinə çox zaman milli mənşəli “suç” sözünün işlənməsi belə faktlardandır:

Aldanmışam sərvətinə dünyanın,
Ömrüm-günüm, yalan mənim, puç mənim.
Nahaq yerə yaxasından yapışdım,
Taqşır mənim, günah mənim, suç mənim ¹.

Poetik leksikada fikrin geniş vüsət alması baxımından omonim, sinonim və antonimlər önəmli dil vahidləri sayılır. Omonimlər cinas yaratmaqla yanaşı dilin səs gözəlliyində, poetik mənanın qabarıq şəkildə ifadə edilməsində xüsusi rola malikdir: “Poeziyada, bədii ədəbiyyatda, xüsusilə folklorda omonimlər əvəzedilməz dil vahidləridir. Zahirən biri digərinə bənzəyən bu sözlərin bədii üslubda qarışdırılması ahəngdarlıq və səlisliliyi artırır, mənəni qüvvətləndirir, insanın bədii zövqünü oxşayır və oxucunun nəzər-diqqətini ifadə edilən fikrə cəlb edir” [1, s. 14]. Poetik dildə omonimləşmə prosesi tarixən qədimliyi ilə seçilir. Klassik poetik dilimizin omonimlik keyfiyyəti indi də davam edir.

Üç ay yaydan keçib payız olanda,
Zimistanda düşür qara bu dağlar.
Bu bahar çağında nazlı cananın,
Dərdindən geyinib qara bu dağlar [8, s. 281].

Burada müxtəlif anlamlara malik olan “qara” sözü əsərin səslənmə keyfiyyətini artıran vasitələrdən biri kimi diqqət çəkir. İlk işlənən “qara” sözü ismin yönlük halına salınmış “qar” sözü olduğu halda, son misradakı “qara” leksik vahidi “kədər, qəm” mənasını ifadə edir və tərz-i-hərəkət zərfliyi kimi məntiqi vurğunu özünə çəkərək intonasianı qüvvətləndirir.

Poetik leksikamızda sinonimlərin özünəxas yeri vardır. Üsluba uyğun dil vahidlərinin işlənməsi poetik dilin məziyyətlərindən biridir. Bu mənada, sinonimlərdən istifadə əsərin bədii gücünə müsbət təsir göstərir, həmçinin dildə təkrarın qarşısını al-

¹ <https://goyce.az/news.php?id=709>

maqla yanaşı sadalama intonasiyası ilə poetik dilə xüsusi estetik gözəllik qataraq onu leksik tərkibcə zənginləşdirir:

Nə vaxta arxalan, nə baxta aldan,
Nə dövran, nə də bir çağ vəfalıymış.
Min bir daşürəkli dostdan, tanışdan
Bir daşlı, qayalı dağ vəfalıymış.

Göründüyü kimi, “dövran” və “çağ”, “dost” və “tanış” sinonimləri öz ahəngi ilə şeirin dilinə xüsusi poetik ovqat qatmışdır. Məzmunca oxşar və ya eyni olan bu sinonimlər dilin leksik-semantik xüsusiyyətlərini təqdim edə bilər.

Poetik dildə antonimlərdən də geniş şəkildə istifadə olunur. Fikrin dəqiqləşməsi üçün sözlərin müqayisə məqamlarını üzə çıxaran antonimlər poetik dilə xüsusi canlılıq qatır. Məna incəliklərinin üzə çıxmasında da antonimlərin əhəmiyyəti böyükdür.

Nə toxa bel bağla, nə aca söykən,
Nə şaha arxalan, nə taca söykən,
Özün basdırdığın ağaca söykən,
Bağbandan min dəfə bağ vəfalıymış.

Poetik dildə eyni əsərin bənd və ya misralarında həm sinonim, həm də antonimlərin işlənməsi poetik fikrin təsir gücünü daha da artırır:

Zəlimxan dilində min dürlü dastan,
Gah toydan söz açır, gah da ki, yasdən.
Bahalı köynəkdən, əlvan libasdan
Kəfən etibarlı, ağ vəfalıymış.

Ümumiyyətlə, çağdaş poetik Azərbaycan dili belə faktlarla zəngindir.

Nəticə

Yuxarıda deyilənlər poetik dildə sözlərin poetik imkanlarının üzə çıxmasında leksikanın əhəmiyyətini göstərir. Poetik leksikada müxtəlif sözlərə yer verilsə də, sevindirici haldır ki, dilimizin saflıq, təmizlik, millilik keyfiyyətlərinin qorunmasında poeziyanın xidməti əvəzəlməzdir. Poetik leksika köhnəlmiş milli vahidlərin yaşamasını təmin edir, tarixi faktları unudulmağa qoymur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Hacıyeva A. (2017). Omonimlərin bədii üslubda işlənmə xüsusiyyətləri (İngilis dilinin materialları əsasında). Filologiya məsələləri, № 12, s. 14 – 19.
2. Həsənova S. (2005). Nitq mədəniyyəti və üslubiyyat. Bakı, ADPU nəşri. 128 s.
3. Kitabı-Dədə Qorqud. (2004). Bakı, Öndər. 376 s.
4. Qəhrəmanov C. (1970). Nəsimi “Divan”ının leksikası. Bakı, 566 s.
5. Müşfiq M. (2004). Seçilmiş əsərləri. Bakı, Şərq-Qərb. 352 s.
6. Nəsimi İ. Seçilmiş əsərləri. (2004). Bakı, Lider. 377 s.
7. Tanrıverdi Ə. (2017). Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası. Bakı, Elm və təhsil. 538 s.
8. Şair Bəhmən. (2017). Aşıq ədəbiyyatı antologiyası. Bakı, Xalq Bank, s. 387 – 389.
9. Ululu Kərim. (2017). Aşıq ədəbiyyatı antologiyası (Aşıq poeziyası). Bakı, Xalq Bank, s. 169 – 171.
10. Yaqub Z. (2006). Seçilmiş əsərləri. İki cildə. Bakı, Şərq-Qərb. 288 s.
11. <https://goyce.az/news.php?id=709>